

JAMHURI YA MUUNGANO WA TANZANIA
BARAZA LA MITHANI LA TANZANIA
MTIHANI WA KUHITIMU KIDATO CHA NNE

021

KISWAHILI

(Kwa watahiniwa wasiokuwa Shuleni tu)

Muda: Saa 3

MAJIBU

Mwaka: 2014

Maelekezo

1. Karatasi hii inasehemu A, B, C, D na E zenye jumla ya maswali **tisa (9)**
2. Jibu maswali yote kutoka sehemu A,B, C na D, swali **moja** kutoka sehemu C, na maswali **matatu** kutoka sehemu E. Swali la 15 ni la lazima.
3. Zingatia maelekezo ya kila swali.

maktaba.tetea.org

1. Soma kifungu cha habari kifuatacho kisha jibu maswali yanayofuata:

Rehema alifanya kazi ya uuzaji katika duka moja la vitambaa kwa mshahara wa shilingi laki moja na elfu ishirini. Mwenye duka alimfurahia sana na kusema kuwa Rehema alikuwa na uso wa biashara na kama ilivyo mcheza kwao hutuzwa, basi mwezi uliofuata alimuongeza shilingi elfu ishirini katika mshahara wake. Mwezi mwingine uliofuata Rehema alituhumiwa kuwa ana mkono mrefu. Mwenye duka hakuona sababu ya kusubiri kilichopatikana kwa uso wa Rehema kiishie katika mkono wa Rehema. Kwa hali hiyo aliona bora waagane kwa salama.

Baada ya muda mfupi alipata kazi katika kituo cha mafuta, kadhalika alionesha kuelewana vizuri sana na tajiri wake, kwani wanunuzi walizidi mara dufu. Lakini pia mwenye biashara alibaini kuwa palikuwa na chemba ya minong'ono isiyokwisha baina ya Rehema na wateja wa kiume. Rehema alibadili nguo hii na kuvaa ile, aliletwa kazini na kuchukuliwa kwa gari, hayo yalimfanya mwenye kituo cha mafuta ashuku kuwa anaibiwa mafuta yake, hapo pia Rehema alipewa ruhusa.

Mungu hamtupi mja wake, Rehema alijaliwa kupata tena kazi, mara hii katika kampuni ya ushoni. Rehema alionekana mzuri mno hali iliyosababisha wivu na majungu yakaanza dhidi yake. Haku subiri kuachishwa kazi mara hii alijiondoa mwenyewe. Aliamua kutafuta kazi za majumbani na alibahatika kupata kazi hiyo kwa suriama mmoja tajiri sana aliyekuwa anaishi katikati ya mji. Rehema kama ilivyo ada aliwajibika ipasavyo na alipata sifa mbele ya mwajiri wake.

Maswali na Majibu

(a) Toa maana za maneno na vifungu vya maneno vifuatavyo kama vilivyotumika katika habari uliyosoma:

(i) Uso wa biashara

Maana: Uwezo wa kuvutia wateja au kufanya kazi vizuri katika biashara.

(ii) Mkono mrefu

Maana: Tabia ya wizi au kuchukua vitu vya watu bila ruhusa.

(iii) Mara dufu

Maana: Mara mbili ya kiwango kilichokuwa hapo awali.

(iv) Chemba

Maana: Sehemu ya siri au eneo lisilo wazi ambapo mambo hufanyika kwa faragha.

(v) Ashuku

Maana: Ahisi au kupata mashaka kuhusu jambo fulani.

(vi) Suriama

Maana: Tajiri au mtu wa hadhi ya juu aliye tajwa katika muktadha huu.

(b) Kwa kuzingatia habari uliyosoma, usemi “hapo pia Rehema alipewa ruhusa” una maana ipi?

Maana: Rehema alifukuzwa au aliondolewa kazi kwa njia ya heshima.

(c) Kutokana na habari uliyosoma taja tabia mbili za Rehema zisizofaa kuigwa katika jamii.

i. Kutokuwa mwaminifu kwa waajiri wake.

ii Kutengeneza mahusiano yasiyo rasmi kazini ambayo yalisababisha matatizo.

2. Fupisha habari uliyosoma kwa maneno yasiyopungua 75 na yasiyozidi 80.

Rehema alihama kazi mara kadhaa kwa sababu ya tuhuma za wizi, minong'ono na wivu kutoka kwa wenzake kazini. Alifanya kazi kwenye duka la vitambaa, kituo cha mafuta, kampuni ya ushoni, na hatimaye kazi za majumbani. Mwisho, alifanikiwa kupata mwajiri aliyeithamini kazi yake. Mabadiliko haya yalitokana na changamoto zake binafsi na mazingira ya kazi.

3. Soma sentensi zifuatazo kisha kwa kila moja taja ni aina gani ya sentensi.

(a) Mtoto alikuwa anakimbizana na wenzake.

Aina ya sentensi: Sentensi sahili.

(b) Akisema ukweli atasamehewa.

Aina ya sentensi: Sentensi sharti.

(c) Wanafunzi wanasoma kitabu na mwalimu anaandika ubaoni.

Aina ya sentensi: Sentensi ambatano.

(d) Kitabu kilichonunuliwa jana kitaletwa kesho darasani.

Aina ya sentensi: Sentensi changamano.

(e) Ingelikuwa vyema tungelifahamiana leo.

Aina ya sentensi: Sentensi sharti.

4. Taja njia iliyotumika kuunda maneno yafuatayo:

(a) Megawati

Njia: Uazimaji kutoka Kiingereza "megawatt."

(b) Tunasherehekea

Njia: Uambatanishaji - kiambishi cha nafsi "tuna-" + shina "sherehe" + kiambishi "kea."

(c) Kifudufudi

Njia: Uundaji wa maneno ya sauti (onomatopea).

(d) Kasimawimbi

Njia: Uambatanishaji wa sehemu mbili: "kasima" na "wimbi."

(e) Nyau

Njia: Uundaji wa sauti ya wanyama.

(f) Uzalishaji

Njia: Uambatanishaji - kiambishi "u-" + shina "zali" + kiambishi "shaji."

(g) Pekepeke

Njia: Uundaji wa maneno marudio.

(h) Pedeli

Njia: Uazimaji kutoka Kiingereza "pedal."

(i) Ufagio

Njia: Uambatanishaji - kiambishi "u-" + shina "fagia."

(j) Kingamwili

Njia: Uambatanishaji - shina "kinga" + "mwili."

5. Badilisha nomino zifuatazo ili ziwe vitenzi vilivyo katika kauli ya kutenda:

- (a) Hakimumu -> Kuhukumu
- (b) Msamaha -> Kusamehe
- (c) Msuluhishi -> Kusuluhisha
- (d) Kinyambuo -> Kunyambua
- (e) Uhamiaji -> Kuhamia
- (f) Mafichioni -> Kuficha
- (g) Shuhuda -> Kushuhudia
- (h) Masimulizi -> Kusimulia
- (i) Vichekesho -> Kuchekesha
- (j) Upendo -> Kupenda

6. Tungo zifuatazo ni tata, toa maana mbili kwa kila tungo:

(a) Wewe una ua?

- 1. Je, una maua?
- 2. Je, una ua kitu?

(b) Watoto wanamkimbilia Babu.

- 1. Watoto wanamfuata Babu kwa furaha.
- 2. Watoto wanakimbia kuelekea Babu kwa hofu.

(c) Kaka amenunua taa.

- 1. Kaka amenunua kifaa cha kutoa mwanga.
- 2. Kaka amenunua taa kama zawadi.

(d) Kumbe ni tembo?

- 1. Ni ajabu kuwa ni tembo mkubwa.
- 2. Ni mshangao kwamba ni tembo wa mfano.

(e) Sawa, sasa unaweza kuandaa sherehe.

- 1. Unakubaliwa kuandaa sherehe sasa.
- 2. Umpata ruhusa ya kuandaa sherehe sasa.

7. Eleza maana ya vidahizo vifuatavyo kisha tunga sentensi moja kwa kila kidahizo:

(a) Lambo

Maana: Eneo kubwa lililochimbwa kuhifadhi maji.

Sentensi: Wakulima walikusanya maji ya mvua kwenye lambo la kijiji.

(b) Sherasi

Maana: Pombe ya kienyeji inayotengenezwa kwa mtama au mihogo.

Sentensi: Wakazi wa kijiji walikusanyika kunywa sherasi baada ya mavuno.

(c) Makala

Maana: Maandishi yenye uchambuzi wa kitaalamu au maelezo kuhusu mada fulani.

Sentensi: Makala yake kuhusu fasihi ya Kiswahili ilichapishwa gazeti la taifa.

(d) Pogo

Maana: Kukata matawi ya miti au mimea kwa lengo la kuipunguza.

Sentensi: Baba alipogoa mti wa mwembe ili upate mwanga wa kutosha.

(e) Umbeja

Maana: Tabia ya kupenda kusema kuhusu watu wengine.

Sentensi: Umbeja wake ulimfanya ashindwe kupata marafiki wa kweli.

8. Tumia kichwa cha habari “Faida nne za matumizi ya lugha ya Kiswahili katika shughuli za biashara nchini Tanzania” kuandika insha yenye maneno yasiyopungua 300 na yasiyozidi 400.

Faida Nne za Matumizi ya Lugha ya Kiswahili katika Shughuli za Biashara Nchini Tanzania

Kiswahili ni lugha ya taifa na rasmi nchini Tanzania, na imekuwa na mchango mkubwa katika nyanja mbalimbali, ikiwemo biashara. Matumizi ya Kiswahili katika shughuli za kibiashara yameleta faida kadhaa ambazo zimechangia maendeleo ya kiuchumi na kijamii. Ifuatayo ni faida nne kuu za matumizi ya Kiswahili katika biashara nchini Tanzania:

1. Urahisi wa Mawasiliano

Kiswahili kinazungumzwa na sehemu kubwa ya Watanzania, hivyo matumizi yake katika biashara hurahisisha mawasiliano kati ya wafanyabiashara na wateja. Hii hupunguza vikwazo vya lugha na kuhakikisha kwamba ujumbe unafikishwa kwa usahihi, jambo ambalo ni muhimu katika kujenga uhusiano mzuri na wateja na kuongeza uaminifu.

2. Kukuza Utambulisho wa Kitaifa

Matumizi ya Kiswahili katika biashara husaidia kuimarisha utambulisho wa kitaifa na kujenga fahari ya lugha ya taifa. Hii inachangia katika mshikamano wa kijamii na kuleta hisia ya umoja miongoni mwa Watanzania, jambo ambalo ni muhimu katika mazingira ya kibiashara yenye ushindani.

3. Kupanua Soko la Biashara

Kwa kuwa Kiswahili kinazungumzwa katika nchi nyingine za Afrika Mashariki kama Kenya, Uganda, Rwanda, na Burundi, matumizi yake katika biashara yanaweza kusaidia wafanyabiashara wa Kitanzania kupanua masoko yao katika nchi hizo jirani. Hii inatoa fursa ya kuongeza wigo wa biashara na kufikia wateja wapya katika kanda nzima.

4. Kukuza Uelewa wa Bidhaa na Huduma

Matumizi ya Kiswahili katika matangazo na maelezo ya bidhaa na huduma hurahisisha uelewa kwa wateja wengi ambao Kiswahili ni lugha yao ya kwanza. Hii inasaidia katika kutoa taarifa sahihi kuhusu bidhaa au huduma zinazotolewa, hivyo kuongeza uwezekano wa mauzo na kuridhika kwa wateja.

Kwa ujumla, matumizi ya lugha ya Kiswahili katika shughuli za biashara nchini Tanzania yameleta manufaa makubwa katika kuboresha mawasiliano, kukuza utambulisho wa kitaifa, kupanua masoko, na kuongeza uelewa wa bidhaa na huduma. Ni muhimu kwa wafanyabiashara kuendelea kutumia Kiswahili ili kufikia mafanikio zaidi katika sekta ya biashara.

9. Jifanye wewe ni diwani wa kata ya Kanyagatwende. Andika hotuba yenye maneno yasiyopungua 300 na yasiyozidi 400 utakayoitoa kwa wananchi wako ukikemea tabia ya kuwachoma moto watu wanaosadikiwa kuwa ni wezi.

Hotuba ya Diwani wa Kata ya Kanyagatwende Kuhusu Kukemea Tabia ya Kuwachoma Moto Watu Wanaosadikiwa Kuwa Wezi

Ndugu Wananchi wa Kanyagatwende,

Leo tumekusanyika hapa kujadili suala zito linalotishia amani na usalama katika jamii yetu. Kumekuwa na matukio ya hivi karibuni ambapo baadhi ya watu wanaosadikiwa kuwa wezi wamechomwa moto na wananchi wenye hasira. Tabia hii siyo tu kwamba ni kinyume cha sheria, bali pia inakiuka misingi ya utu na haki za binadamu.

Kama diwani wenu, napenda kusesitiza kwamba kuchukua sheria mkononi siyo suluhisho la matatizo yetu. Kila mtu anayo haki ya kusikilizwa na kupata hukumu inayostahili kupitia vyombo vya sheria vilivyopo. Kuwachoma moto watu wanaotuhumiwa ni kitendo cha kinyama ambacho hakipaswi kuvumiliwa katika jamii inayoheshimu haki na utu wa kila mmoja.

Ninawaomba wananchi wote wa Kanyagatwende kushirikiana na vyombo vya dola katika kukabiliana na uhalifu. Iwapo unamshuku mtu kuwa ni mhalifu, tafadhali toa taarifa kwa polisi au viongozi wa serikali za mitaa ili hatua stahiki zichukuliwe. Kumbukeni, kuchukua sheria mkononi kunaweza kusababisha kuuawa kwa mtu asiye na hatia, na pia kuleta madhara makubwa kwa jamii nzima.

Aidha, ni muhimu tutambue kwamba matendo haya ya kikatili yanaweza kuharibu taswira ya kata yetu na kuathiri maendeleo yetu. Wawekezaji na wageni wataogopa kuja katika eneo letu endapo wataona kwamba hatuheshimu sheria na haki za binadamu. Hii itaturudisha nyuma kimaendeleo na kuathiri ustawi wa jamii yetu.

Ninawasihi tuwe na subira na tuwaamini wale tuliowapa mamlaka ya kusimamia haki na usalama wetu. Tujiepushe na vitendo vya kujichukulia sheria mkononi na badala yake tuimarisha ushirikiano na vyombo vya sheria ili kuhakikisha kwamba haki inatendeka kwa mujibu wa taratibu na sheria za nchi.

Mwisho, napenda kuwakumbusha kwamba sisi sote ni ndugu na tunapaswa kuishi kwa amani na upendo. Tujenge jamii inayoheshimu haki, utu, na sheria. Kwa kufanya hivyo, tutaweza kuleta maendeleo na ustawi kwa wananchi wote wa Kanyagatwende.

Asanteni kwa kunisikiliza.

10. Kwa kutumia hoja nne na mifano, fafaua mchango wa vipindi mbalimbali vya redio katika kuimarisha lugha ya Kiswahili nchini Tanzania.

(i) Kukuza msamiati: Vipindi vya elimu kama "Shule ya Redio" hufundisha maneno mapya.

(ii) Kusambaza maarifa: Vipindi vya habari vinasambaza maarifa ya kijamii na kiuchumi kwa lugha ya Kiswahili.

(iii) Kuhifadhi tamaduni: Vipindi vya fasihi simulizi kama "Hadithi za Jadi" vinahifadhi lugha ya Kiswahili.

(iv) Kuelimisha jamii: Vipindi vya kilimo na afya hutumia Kiswahili kufundisha watu kuhusu maendeleo ya kijamii na teknolojia.

11. Kwa kutumia hoja tano, oneshwa jinsi maendeleo ya sayansi na teknolojia yanavyoboresha uhifadhi wa fasihi simulizi.

Maendeleo ya sayansi na teknolojia yameleta mbinu nyingi zinazoboresha uhifadhi wa fasihi simulizi ambayo awali ilitegemea mawasiliano ya mdomo pekee. Hoja tano zinazoonyesha jinsi maendeleo haya yanavyosaidia ni:

(i) Uchapishaji wa vitabu

Teknolojia ya uchapishaji imewezesha kurekodi fasihi simulizi kwenye vitabu. Methali, hadithi, na ngano zimehifadhiwa kupitia vitabu vinavyosambazwa kwa urahisi. Mfano ni vitabu vya methali na hadithi kama Malenga Wapya.

(ii) Rekodi za sauti

Teknolojia ya kurekodi sauti imewezesha kuhifadhi fasihi simulizi kwa njia ya sauti. Hii imehifadhi lafudhi na sauti asilia za wazungumzaji. Mfano ni rekodi za nyimbo za asili za Wamakonde zinazohifadhiwa na taasisi za kitamaduni.

(iii) Mitandao ya kijamii

Mitandao kama YouTube, Facebook, na blogu zimekuwa njia za kuhifadhi fasihi simulizi kwa kuchapisha hadithi na nyimbo za kitamaduni. Mfano ni hadithi za Kiswahili zilizochapishwa kwenye chaneli za Swahili Fairy Tales.

(iv) Filamu na tamthiliya

Filamu zimeweza kuwasilisha na kuhifadhi hadithi za kale kwa njia ya picha. Mfano ni filamu za kitamaduni kama Maangamizi: The Ancient One, ambayo inahifadhi hadithi za Kiafrika.

(v) Makavazi ya kidijitali

Makavazi ya kidijitali kama Tanzania Digital Library yamehifadhi rekodi za nyimbo, methali, na hadithi. Hii imewezesha watu kupata fasihi simulizi kwa njia ya mtandao.

12. “Washairi wanasisitiza mshikamano miongoni mwa wanajamii.” Thibitisha kauli hiyo kwa kutumia hoja tatu kutoka katika kila diwani kati ya diwani mbili zilizoordheshwa.

Diwani: Wasakatonge

(i) Umoja wa tabaka maskini

Shairi "Msaka Tonge" linasisitiza mshikamano wa tabaka maskini kupambana na ukandamizaji wa tabaka tajiri. Mfano ni pale mshairi anaposema wanyonge wakishirikiana wanashinda changamoto.

(ii) Kushirikiana kukabiliana na changamoto

Shairi "Nguvu za Umma" linaonyesha mshikamano wa wanajamii katika kutatua matatizo yao. Mfano ni beti zinazoeleza jinsi nguvu za umma zinavyoweza kuleta mabadiliko.

(iii) Kujali wenzetu

Shairi "Umoja wa Ndugu" linasisitiza mshikamano wa familia na jamii nzima. Mfano ni mshairi anapohimiza kusaaidiana katika hali za dhiki.

Diwani: Malenga Wapya

(i) Mshikamano wa kijiji

Shairi "Nguvu za Vijiji" linaonyesha wanajamii wakishirikiana kwa maendeleo ya kilimo. Mfano ni jinsi wakulima wanavyosaidiana kuvuna mazao yao.

(ii) Amani katika jamii

Shairi "Mshikamano wa Amani" linahimiza mshikamano kama msingi wa kudumisha amani. Mfano ni wanajamii wanavyokumbushwa kujiepusha na migogoro.

(iii) Kushirikiana kwa maendeleo

Shairi "Nguvu ni Umoja" linaonyesha kuwa mshikamano wa wanajamii ni msingi wa maendeleo yao. Mfano ni pale mshairi anapowasihi watu kufanya kazi pamoja.

13. “Wasanii wanafichua ukiukwaji wa haki za binadamu.” Fafanua kauli hiyo kwa kutumia hoja tatu kutoka katika kila riwaya kati ya riwaya mbili zilizoordheshwa.

Riwaya: Takadini

(i) Ubaguzi wa albinism

Takadini anabaguliwa kwa kuwa na ulemavu wa ngozi. Mfano ni jinsi familia yake na kijiji chake vinavyomkataa.

(ii) Ukatili wa kijinsia

Wanawake wanaonekana kunyimwa nafasi sawa na wanaume katika jamii hii. Mfano ni wanawake kukosa nafasi ya kushiriki maamuzi muhimu.

(iii) Ukosefu wa elimu

Wanyonge wananyimwa haki ya kupata elimu. Mfano ni Takadini ambaye alikosa nafasi ya kuendelezwa kielimu.

Riwaya: Watoto wa Maman'tilie

(i) Ukandamizaji wa wafanyakazi wa kike

Mama ntilie wanakandamizwa na mfumo wa kiuchumi unaowanyima faida wanayostahili. Mfano ni jinsi mapato yao yanavyodhibitiwa na watu wa juu.

(ii) Ukosefu wa huduma za kijamii

Watoto wa mama ntilie wanakosa haki ya huduma za afya na elimu. Mfano ni watoto kushindwa kuendeleza maisha bora.

(iii) Kupuuza wanyonge

Wanasiasa na viongozi wanawapuuza mama ntilie na matatizo yao. Mfano ni viongozi kushindwa kuwasaidia kupata mikopo au maeneo salama ya kufanya biashara.

14. “Uzembe huleta madhara katika jamii.” Thibitisha kauli hiyo kwa kuchagua wahusika watatu kutoka kila kitabu kati ya tamthiliya mbili zilizoordheshwa. Kwa kila mhusika toa hoja moja inayoonesha madhara ya uzembe alioufanya.

Tamthiliya: Ngoswe Penzi Kitovu cha Uzembe

(i) Ngoswe: Uzembe wake wa kutowajibika kazini unafanya kijiji chake kushindwa kufanikisha miradi ya maendeleo.

(ii) Mke wa Ngoswe: Anaacha kumkosoa mumewe, jambo linalosababisha kuongezeka kwa uzembe wa Ngoswe.

(iii) Wanajamii: Wanapuuza majukumu yao, hivyo kushindwa kuleta maendeleo katika kijiji.

Tamthiliya: Kilio Chetu

(i) Kiongozi: Uzembe wa kushughulikia matatizo ya wananchi unafanya wanyonge kunyanyaswa. Mfano ni pale wanyonge wanapopoteza haki zao za kimsingi.

(ii) Wanajamii: Kutowajibika kwa jamii kunachangia kuongezeka kwa uharibifu wa mazingira. Mfano ni uchafuzi wa mito unaosababisha magonjwa.

(iii) Wafanyakazi: Uzembe wao katika huduma za afya unafanya wagonjwa kufariki kwa kukosa matibabu. Mfano ni wagonjwa kufariki kwa kucheleweshwa kupata huduma.

15. Tunga dayalojia yenye maneno yasiyopungua 250 na yasiyozidi 300 kuhusu maisha ya shule. Dayalojia hiyo ihusishe wanafunzi waitwao Jitahada na Maarifa.

Jitahada: Maarifa, unasikia nini kuhusu mitihani inayokuja?

Maarifa: Inasemekana itakuwa ngumu, lakini tunapaswa kujiandaa.

Jitahada: Ndio, mimi hupenda kusoma usiku, lakini je, wewe husoma saa ngapi?

Maarifa: Mimi husoma mchana nikiwa na marafiki. Huwa tunajadili maswali kwa pamoja.

Jitahada: Njia nzuri. Je, walimu wanatupa msaada wa kutosha?

Maarifa: Ndiyo, walimu wanatusaidia sana, hasa kwa maswali magumu. Unadhani shule yetu ipo sawa na zingine?

Jitahada: Kila shule ina changamoto zake, lakini sisi tuna walimu wazuri na vitabu vya kutosha.

Maarifa: Hilo ni kweli. Lazima tuendeleo kujitahidi ili kufaulu.

Jitahada: Bila shaka. Bidii yetu leo itaamua maisha yetu ya baadaye.

Maarifa: Hilo ni sahihi, Jitahada. Ahsante kwa mazungumzo haya ya kutia motisha.

Jitahada: Sawa, hebu twende darasani sasa. Kumbuka, malengo yetu ni kufanikiwa!

Maarifa: Ndio, safari ya elimu inahitaji mshikamano na maarifa.